

Фінанси і банківська справа

УДК 334.012.4:330.322

О.М. Полінський

Факторний аналіз прибутків комерційних банків

Запропоновані нові моделі факторного аналізу процентних прибутків і процентних витрат комерційних банків. Мета аналізу – виявлення потенційних резервів зростання прибутковості банківської діяльності. На підґрунті кількісної оцінки взаємопов'язаних параметрів, що роблять вирішальний вплив на розмір доходів, менеджмент банку забезпечується інструментарієм, який дозволяє приймати оптимальні рішення з максимізації вартості конкретної банківської установи. Дані методики аналізу процентних витрат слід використовувати для аналізу витрат за депозитами фізичних і юридичних осіб, процентних витрат за цінними паперами, що розповсюдив банк.

Ключові слова: аналіз, прибуток, резерви, відсотки.

Як відомо, прибуток комерційного банку характеризує його стабільність як кредитної установи. Резерви зростання прибутковості зазвичай полягають у підвищенні ефективності використання активів шляхом збільшення частки «працюючих» або активів, що забезпечують процентний прибуток, і скорочення активів, що не забезпечують прибутків (каси, кореспондентського й резервного рахунків, вкладень в основні кошти тощо). Мистецтво банкіра саме й полягає в умінні балансувати між прибутковістю й стабільністю банку, тобто між інтересами як акціонерів банку, так і його клієнтів.

Загальні положення проведеного дослідження відображені у працях зарубіжних вчених, які зробили істотний внесок до розвитку теорії аналізу і управління банківською діяльністю: Р. Брейлі, М. Гордона, А. Дамодарана, Дж. Лінтнера, С. Майерса, Г. Марковіца, Р. Мертона, Ж. Моссіна, С. Роса, Е. Фама, І. Фішера, У. Шарпа та ін.

У цих публікаціях виявлено, що прибуток належить до найбільш доступних та інформативних в аналізі чинників. Банк повинен прагнути до того, щоб відображати у своєму звіті прибуток, при цьому в динаміці чинник прибутку повинен мати позитивну тенденцію до зростання. Невміння банку забезпечити прибуток обов'язково відіб'ється на стані його ліквідності. З іншого боку, банки не повинні заробляти прибуток будь-якою ціною, тобто з певним рівнем ризику, оскільки ризик допускає дві альтернативи: або шалений прибуток, або збиток.

Не випадково концепція «високорентабельної банківської діяльності» [1–2], що здобула поширення в США, базується на трьох «китах»:

- 1) максимізація прибутків (від наданих кредитів, за цінними паперами, не оподатковуваним податком, а також шляхом підтримки досить гнучкої структури активів, пристосованої до змін процентної ставки);
- 2) мінімізація витрат (шляхом оптимізації структури пасивів, зменшення втрат від безнадійних позичок, твердого контролю за накладними витратами);
- 3) грамотному й ефективному менеджменті.

© О.М. Полінський, 2010.

Метою статті є теоретичне обґрунтування нових моделей факторного аналізу процентних прибутків і процентних витрат, які визначають ефективність і виявляють потенційні резерви зростання прибутковості банківської діяльності.

До пріоритетних завдань аналізу прибутків банку варто віднести: визначення й оцінку обсягу та структури прибутків; вивчення динаміки прибуткових складових; виявлення напрямків діяльності та видів операцій, що забезпечують найбільший прибуток; оцінку рівня прибутків, що припадають на одиницю активів; установлення чинників, які впливають на загальну величину прибутків, а також прибутків, отриманих від окремих видів операцій; виявлення резервів збільшення прибутків. Аналіз прибутків і витрат банку здійснюється з використанням таких прийомів і методів:

- угруповання економічно однорідних прибуткових і видаткових аналітичних рахунків балансу банку;
- структурного аналізу;
- виявлення ступеня залежності показників від окремих чинників;
- економічної оцінки кількісного впливу окремих чинників і їхнього втримання.

При аналізі структури прибутків останні поділяються на процентні й непроцентні. У процесі аналізу процентних прибутків банку необхідно встановити темпи зміни загальної величини і структури активів, що забезпечують процентний прибуток; порівняти їх із темпами зростання (зниження), отриманого від їхнього використання прибутку; виявити зміну загального рівня процентної ставки за проведеними банком активними операціями; визначити вплив на позичковий відсоток співвідношення попиту та пропозиції кредиту на ринку позичкового капіталу, розміру й умов надання позичок (строків їхнього погашення, властивих їм ризиків, кредитного забезпечення, тощо).

При аналізі непроцентних прибутків необхідно визначити їх питому вагу в загальному обсязі прибутків; виявити найприбутковіші види послуг; оцінити використані методи формування банківської комісії (тарифів) за кожною групою надаваних послуг; оцінити якість методичного забезпечення, призначеного для визначення собівартості окремих видів некредитних послуг; визначити ефективність наявної системи стимулювання персоналу за якість і рівень вартості послуг, що надаються.

У результаті проведення вертикального аналізу прибутків у кожному з розглянутих періодів мають бути встановлені головні чинники, що забезпечили формування прибутків банку, а на підґрунті горизонтального – їхньої динаміки. Аналіз повинен здійснюватися з урахуванням впливу на показники прибутків інфляційних процесів. Зміна одержаних банком за звітний період прибутків під впливом на них інфляції може визначатися з використанням річних індексів інфляції, а для цілей, що вимагають точніших розрахунків, – піврічних, кварталних і місячних індексів.

Після проведення аналізу прибутків банку за головними напрямками його діяльності необхідно перейти до детальнішого їх розгляду у кожній важливій статті, при цьому доцільно робити аналіз за гривневими й валютними прибутками окремо.

Поряд із вивченням структури прибутків, їхньої динаміки, визначення впливу чинників на відхилення фактичної величини прибутків кожної важливої статті від установленної у плані, а також рішенням інших традиційних завдань аналізу

особливу увагу слід звернути на специфіку аналізу кожної групи прибутків. Наприклад, при аналізі прибутків, отриманих у вигляді відсотків за надані кредити, необхідно кожну підгрупу прибутків порівняти з відповідною до неї величиною використаних активів банку.

Цікавою є пропозиція Ю.С. Маслеченкова [2], за якою необхідно враховувати створені резерви під можливі втрати за позичками. Для цього вчений вважає за доцільне проводити коректування фактичної прибутковості операцій кредитування за такою формулою:

$$\frac{(\text{прибуток від кредитування операцій} - \text{витрати на резервування}) \cdot m \cdot 100}{V \cdot 360}, \quad (1)$$

де m – строк залучення ресурсів (днів);

V – обсяг залучених ресурсів.

Слід зазначити, що зростання отриманих відсотків за короткостроковими позичками в порівнянні з довгостроковими в умовах інфляції можна розцінювати позитивно, тому що тільки короткострокові вкладення в цьому випадку можуть бути ефективними, і визначити швидкість знецінювання гривні. Однак не можна повністю відмовлятися від довгострокових позичок, які найбільшим чином підвладні інфляції, у майбутньому вони можуть забезпечити більші прибутки.

Як показує практика, суми за статтею «інші прибутки» (рахунок 70107) у банках дуже сильно варіюються, головним чином за рахунок відновлення резервів під можливі втрати за позичками й за векселями при їхньому погашенні. У цьому зв'язку, щоб проаналізувати інші прибутки, необхідно знайти питому вагу відновлених резервів у загальній сумі інших прибутків. Аналізувати динаміку інших прибутків за аналізований період потрібно без обліку відновлених резервів.

При аналізі процентних прибутків використовують відносні показники, що дозволяють оцінити середній рівень прибутковості кредитних операцій у цілому та кожної групи кредитів окремо. Такими показниками є відносини:

- 1) процентних прибутків до середніх залишків у всіх позичкових рахунках;
- 2) отриманих відсотків за короткостроковими позичками до середніх залишків цього виду позичок;
- 3) отриманих відсотків за окремими групами кредитів до середніх залишків досліджуваної групи;
- 4) процентних прибутків за довгостроковими позичками до середніх залишків цього виду позичок.

Завдання факторного аналізу прибутків комерційного банку полягає у тому, щоб на підґрунті кількісної оцінки взаємозалежних параметрів, які роблять вирішальний вплив на розмір прибутків, забезпечити менеджмент банку інструментарієм, що дозволить приймати оптимальні рішення з максимізації прибутку конкретної банківської установи.

Факторний аналіз процентних прибутків може бути наведений у вигляді розглянутої нижче моделі, за допомогою якої можна визначити вплив чинників на суму відхилень від попереднього періоду, а також резерви можливого їхнього збільшення.

Головним джерелом прибутків майже всіх українських банків є процентний прибуток. Звідси випливає, що цей вид прибутків є головним джерелом благо-

получчя кредитних організацій. Зміна прибутків у цілому може відбутися за рахунок впливу двох чинників [3–4]:

- 1) зміна залишків на рахунках за групою активів, що забезпечують аналізований прибуток;
- 2) зміна середнього рівня процентної ставки, що стягується за надані в користування фінансові активи.

Пропонується у факторну модель аналізу процентних прибутків ввести третій чинник: зміна питомої ваги резервів на можливі втрати за активами, що забезпечують процентний прибуток.

Вплив першого чинника на зміну одержаного прибутку банком розраховується за формулою:

$$(OP - OP_0)_V = 0,5 \cdot \Delta V \cdot [R_0 \cdot (1 - RP) + R \cdot (1 - RP_0)] + \frac{1}{3} \cdot \Delta V \cdot \Delta R \cdot \Delta RP, \quad (2)$$

де OP – процентний прибуток за мінусом резервів на можливі втрати у звітному періоді;

OP_0 – процентний прибуток за мінусом резервів на можливі втрати в попередньому періоді;

V – залишки за рахунками у звітному періоді за групою активів, що забезпечують процентний прибуток;

V_0 – залишки за рахунками у попередньому періоді за групою активів, що забезпечують процентний прибуток;

$$\Delta V = V - V_0;$$

R – середній рівень процентної ставки у звітному періоді, розрахований як відношення процентного прибутку до залишків за групою активів, що забезпечують процентний прибуток:

$$R = \frac{OP}{V};$$

R_0 – середній рівень процентної ставки в попередньому періоді, розрахований як відношення:

$$R_0 = \frac{OP_0}{V_0};$$

$$\Delta R = R - R_0;$$

RP – питома вага резервів на можливі втрати в прибутку у звітному періоді;

RP_0 – питома вага резервів на можливі втрати в прибутку в попередньому періоді;

$$\Delta RP = RP - RP_0.$$

Вимір впливу другого чинника (зміна середнього рівня процентної ставки) на зміну прибутку банку розраховується за формулою:

$$(OP - OP_0)_R = 0,5 \cdot \Delta R \cdot [V_0 \cdot (1 - RP) + V \cdot (1 - RP_0)] + \frac{1}{3} \cdot \Delta V \cdot \Delta R \cdot \Delta RP. \quad (3)$$

Вимір впливу третього чинника (зміна питомої ваги резервів на можливі втрати) на зміну прибутку банку розраховується за формулою:

$$(OP - OP_0)_{RP} = 0,5 \cdot \Delta RP \cdot [V_0 \cdot R + V \cdot R_0] + \frac{1}{3} \cdot \Delta V \cdot \Delta R \cdot \Delta RP. \quad (4)$$

Вплив трьох чинників на зміну прибутку розраховується за формулою:

$$(OP - OP_0) = (OP - OP_0)_V + (OP - OP_0)_R + (OP - OP_0)_{RP}. \quad (5)$$

Цей аналіз дає кількісну оцінку того, який із трьох чинників (залишки за рахунками за групою активів, середній розмір процентної ставки або питома вага резервів на можливі втрати в прибутку) найбільше впливає на процентні прибутки, і дозволяє провести якісний аналіз причин, які викликають:

- загальне зростання (зменшення) групи активів, що забезпечують прибуток;
- зміну питомої ваги прибуткових активів у сукупних активах;
- зміну загального рівня процентної ставки за активними операціями банку;
- зміну структури прибуткових активів, тобто зростання питомої ваги ризикових кредитів у кредитному портфелі банку, наданих під високі відсотки (кредити без гарантій або забезпечення, бланкові кредити);
- збільшення проблемних кредитів, за якими виплачуються підвищені відсотки;
- збільшення ступеня ризику за проведеними операціями тощо.

Вищенаведена методику аналізу процентного прибутку варто використовувати для аналізу прибутків за кредитами, процентними прибутками за векселями.

Якщо банк здійснює досить широкий спектр операцій, то для конкретизації причин і характеру структурних елементів на практиці проводять аналіз статей прибутку за рахунок оцінки їхніх складових – прибутків, отриманих від конкретних операцій.

При аналізі прибутків комерційного банку необхідно здійснити оцінку їхньої стабільності. Стабільними прибутками банку називаються ті, які залишаються практично постійними протягом досить тривалого періоду часу й можуть легко прогнозуватися на перспективу. Більша стабільність властива, насамперед, прибуткам від головної діяльності. Відсутність стабільності відображає ризикованість бізнесу. Що більша нестабільність у прибутках, то нижча якість прибутків. Для визначення стабільності прибутків застосовуються декілька розрахункових показників [3]: середньоквадратичне відхилення у прибутках, низьке значення якого вказує на високу якість прибутків; коефіцієнт варіації, високий рівень якого означає підвищений ризик, нестабільність прибутків, а також індекс нестабільності прибутків, що розраховується за формулою:

$$I_{н.п.} = \sqrt{\frac{\sum (y - y_{ср.т})^2}{n}}. \quad (6)$$

Тут $y_{ср.т}$ підраховується за допомогою методу аналітичного вирівнювання:

$$y_{cp,t} = a + b \times t,$$

де a – перешкоди, викликані зміною курсу валюти;

b – розмір змін;

t – часовий період.

Індекс нестабільності відображає варіацію між реальними й можливими прибутками. Варто мати на увазі, що високе значення індексу вказує на низьку якість прибутків.

Слід зазначити, що позитивна оцінка рівня прибутковості банку дається в тому випадку, якщо склалася тенденція її росту в головному за рахунок процентної маржі й непроцентних прибутків. Негативний висновок про прибутковість банку може бути зроблений, якщо позитивні тенденції зростання прибутку пов'язані в основному з прибутками від операцій на ринку цінних паперів, з непередбаченими прибутками, а також із відстрочками зі сплати податків.

Генерування прибутків банку зазвичай сполучається з витратами, в яких головну частку зазвичай становить процентний видаток або витрати на виплату відсотків.

У процесі аналізу динаміки зміни структури банку варто звернути увагу на те, яку частку в структурі витрат займають витрати на власну діяльність і яким чином, стосовно сумарних витрат, змінюються їхні темпи зростання. При цьому варто мати на увазі, що в українській банківській практиці досить поширені «чорні» зарплатні схеми, згідно з якими зарплата співробітникам банку виплачується у вигляді сплачених відсотків за депозитами фізичних осіб. Тому для коректного розрахунку витрат банку на власну діяльність необхідно в процесі аналізу виявити наявність таких схем (зазвичай процентні ставки за такими депозитами становлять аномально високі відсотки – від декількох сотень до декількох тисяч) і скорегувати відповідні статті в структурі витрат банку. Зміна витрат, на думку авторів [3–4], залежить від таких чинників:

- зміна залишків сплачених залучених коштів;
- зміна середнього рівня процентної ставки, виплачуваної за платними залученими ресурсами.

З огляду на останню фінансову кризу, потрібно враховувати витрати на формування обов'язкових резервів комерційних банків, які розміщуються на поточних рахунках НБУ і певною мірою страхуванням банківських депозитів. Підвищення цього показника зменшує пропозицію грошей, зниження – збільшує. Тому, на наш погляд, необхідно здійснювати облік витрат на формування обов'язкових резервів.

На підґрунті зробленого аналізу, а також враховуючи перевірку адекватності моделі, факторний аналіз процентних витрат пропонуємо здійснювати за допомогою формул (7–10).

Вплив залишків сплачених залучених коштів на зміну процентних витрат пропонуємо розраховувати за формулою:

$$(OB - OB_0)_W = 0,5 \cdot \Delta W \cdot [Q_0 \cdot (1 + RO) + Q \cdot (1 + RO_0)] + \frac{1}{3} \cdot \Delta W \cdot \Delta Q \cdot \Delta RO, \quad (7)$$

де OB – процентні витрати у звітному (поточному) періоді;

OB_0 – процентні витрати в попередньому періоді;

$(OB - OB_0)$ – зміна процентних витрат за аналізований період;

- W – залишки за рахунками сплачених залучених коштів у звітному (поточному) періоді;
 W_0 – залишки за рахунками сплачених залучених коштів у попередньому періоді;

$$\Delta W = W - W_0,$$

- Q – середня процентна ставка за сплаченими пасивами звітного (поточного) періоду, розрахована як відношення процентних витрат до залишків за сплаченими пасивами:

$$Q = \frac{OB}{W};$$

- Q_0 – середній рівень процентної ставки в попередньому періоді, розрахований як відношення

$$Q_0 = \frac{OB_0}{W_0};$$

$$\Delta Q = Q - Q_0;$$

- RO – питома вага обов'язкових резервів у процентних витратах у звітному періоді;
 RO_0 – питома вага обов'язкових резервів у процентних витратах у попередньому періоді;

$$\Delta RO = RO - RO_0.$$

Ступінь впливу другого чинника (зміна середньої оплачуваної процентної ставки) на зміну процентних витрат пропонуємо обчислювати за формулою:

$$(OB - OB_0)_Q = 0,5 \cdot \Delta Q \cdot [W_0 \cdot (1 + RO) + W \cdot (1 + RO_0)] + \frac{1}{3} \cdot \Delta W \cdot \Delta Q \cdot \Delta RO. \quad (8)$$

Вимір впливу третього чиннику (зміна питомої ваги обов'язкових резервів) на зміну процентних витрат пропонуємо обчислювати за формулою:

$$(OB - OB_0)_{RO} = 0,5 \cdot \Delta RO \cdot [W_0 \cdot Q + W \cdot Q_0] + \frac{1}{3} \cdot \Delta W \cdot \Delta Q \cdot \Delta RO. \quad (9)$$

Вплив зазначених чинників на зміну процентних витрат і витрат за операціями із цінними паперами пропонуємо обчислювати за формулою:

$$(OB - OB_0) = (OB - OB_0)_W + (OB - OB_0)_Q + (OB - OB_0)_{RO}. \quad (10)$$

Наведену вище методику аналізу процентних витрат варто використовувати для аналізу витрат за депозитами фізичних і юридичних осіб, процентних витрат за цінними паперами, що розповсюдив банк.

Визначення ступеня впливу кожного чиннику на зміну сумарних процентних витрат дозволить провести аналіз способів усунення або зменшення їхнього впливу за рахунок зміни:

- обсягів термінових / до запитання депозитів;
- питомої ваги сплачених залучених коштів у сукупних пасивах;
- структури депозитів за строками залучення;
- структури депозитів за групами клієнтів, тощо.

Математичний апарат наведених моделей дозволяє виявити ступінь кожного значущого чинника фінансової діяльності на підвищення прибутку й зменшення витрат кредитних організацій, що забезпечує комерційні банки надійним інструментом для управління своєю діяльністю.

Список використаних джерел

1. Ширинская Е. Б. Операции коммерческих банков: российский и зарубежный опыт / Е. Б. Ширинская – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Финансы и статистика, 1995.
2. Маслеченков Ю. С. Финансовый менеджмент в коммерческом банке / Ю. С. Маслеченков. – М.: Финансы и статистика, 2000.
3. Батракова Л. Г. Экономический анализ деятельности коммерческого банка : [учебник для вузов] / Л. Г. Батракова. – М. : Издательская корпорация «Логос», 2000.
4. Шеремет А. Д. Финансовый анализ в коммерческом банке / А. Д. Шеремет. – М. : Финансы и статистика, 2000.

Полінський А.М. Факторний аналіз прибулей комерційних банків.

Предложены новые модели факторного анализа процентных прибылей и процентных расходов коммерческих банков. Цель анализа – выявление потенциальных резервов роста прибыльности банковской деятельности. На основе количественной оценки взаимосвязанных параметров, оказывающих решающее влияние на размер доходов, менеджмент банка обеспечивается инструментарием, позволяющим принимать оптимальные решения по максимизации стоимости конкретного банковского учреждения. Данные методики анализа процентных расходов следует использовать для анализа расходов по депозитам физических и юридических лиц, процентных расходов по ценным бумагам, выпущенных банком.

Ключевые слова: анализ, прибыль, резервы, проценты.

Polinskiy O.M. The Factor Analysis of Commercial Banks Incomes.

The new models of commercial banks percent incomes and percent charges factor analysis are offered. Analysis purpose is a bank activity potential backlogs of profitability growth exposure. On the basis of associate parameters quantitative estimation, rendering decision influence on the size of profits, the bank management is provided by a tool which allows to accept optimum decisions on maximization of concrete bank establishment cost. These percent charges analysis methods is necessary to use for the analysis of charges on the physical and legal persons deposits, percent charges on securities, produced by a bank.

Key words: analysis, income, backlogs, percents.

Надійшло 07.09.2009 р.